

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій**

Кафедра адміністративного права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Фінансове право»

на тему: «Фінансово-правове регулювання агропромислового комплексу:
особливості оподаткування та державної підтримки»

Студент групи: ПРз-31

Муха Василь Іванович

Керівник: к.ю.н., доц. Вербіцька М.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АПК.....	6
1.1. Сутність та інструменти державного фінансового регулювання аграрного сектору економіки.....	6
1.2. Нормативно-правова база регулювання аграрних відносин в Україні.....	9
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ.....	12
2.1. Загальна та спрощена системи оподаткування вітчизняних сільськогосподарських підприємств.....	12
2.2. Трансформація та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу.....	15
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРІЇВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	19
3.1. Механізми та інструменти державної підтримки сільського господарства в Україні.....	19
3.2. Особливості фінансової підтримки агросектору в умовах воєнного стану та програми на 2025–2026 роки.....	22
3.3. Напрями реформування аграрної політики України у контексті євроінтеграції.....	26
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

Аграрний сектор України відіграє стратегічну роль у національній економіці: він забезпечує близько 9–13% валової доданої вартості країни, формує понад 20% надходжень до зведеного бюджету та понад чверть товарного експорту. Україна входить до світових лідерів із виробництва та експорту соняшникової олії, зернових і ріпаку, що визначає її значення не лише для внутрішньої продовольчої безпеки, а й для глобальних продовольчих ринків. Водночас ефективність функціонування агропромислового комплексу значною мірою залежить від якості фінансово-правового регулювання — системи оподаткування та державної підтримки, яка покликана одночасно забезпечувати надходження до бюджету і стимулювати розвиток галузі.

Актуальність теми дослідження зумовлена низкою чинників. По-перше, система оподаткування аграрного бізнесу в Україні зазнала суттєвих трансформацій — від запровадження фіксованого сільськогосподарського податку та спеціальних режимів справляння ПДВ до їх поступового реформування в умовах нового Податкового кодексу. Попри позитивні наміри законодавця, практика виявила серйозні структурні вади: надмірне адміністрування, асиметрію вигод на користь великого агробізнесу та недостатнє стимулювання малих і середніх підприємств. По-друге, система державної фінансової підтримки аграріїв характеризується хронічним недофінансуванням, непрозорістю розподілу ресурсів та невідповідністю стандартам Європейського Союзу. По-третє, повномасштабна збройна агресія Росії завдала аграрному сектору збитків понад 4,3 млрд доларів США, що поставило на порядок денний необхідність кардинального переосмислення як інструментів підтримки галузі, так і стратегічного курсу її реформування в контексті євроінтеграції.

Мета курсової роботи — дослідити теоретико-правові засади та практичні механізми фінансово-правового регулювання агропромислового комплексу України в частині оподаткування та державної підтримки, виявити наявні проблеми й обґрунтувати напрями їх вирішення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- розкрити сутність та інструменти державного фінансового регулювання аграрного сектору економіки;
- охарактеризувати нормативно-правову базу регулювання аграрних відносин в Україні;
- проаналізувати загальну та спрощену системи оподаткування вітчизняних сільськогосподарських підприємств;
- дослідити трансформацію та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу;
- розглянути механізми та інструменти державної підтримки сільського господарства в Україні;
- визначити особливості фінансової підтримки агросектору в умовах воєнного стану та програми на 2025–2026 роки;
- окреслити напрями реформування аграрної політики України у контексті євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері фінансово-правового регулювання агропромислового комплексу України.

Предметом дослідження є система оподаткування та державної фінансової підтримки підприємств аграрного сектору, механізми їх реалізації та напрями вдосконалення.

Методи дослідження. У процесі написання курсової роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: діалектичний метод — для розкриття суперечностей у розвитку системи оподаткування та підтримки АПК; історико-правовий — для дослідження еволюції спеціальних режимів оподаткування; системно-структурний — для аналізу механізмів державного фінансового регулювання як цілісної системи; порівняльно-правовий — для зіставлення вітчизняної практики з досвідом країн ЄС; статистичний — для аналізу динаміки бюджетних видатків і показників галузі.

Структура курсової роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі досліджено

теоретико-правові засади державного фінансового регулювання АПК. Другий розділ присвячено особливостям оподаткування підприємств агропромислового комплексу. У третьому розділі проаналізовано систему державної фінансової підтримки аграріїв, її сучасний стан та перспективи реформування в контексті євроінтеграційного курсу України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АПК

1.1. Сутність та інструменти державного фінансового регулювання аграрного сектору економіки

Аграрний сектор займає особливе місце в структурі національної економіки України, оскільки його розвиток безпосередньо пов'язаний із забезпеченням продовольчої безпеки держави та рівнем добробуту населення. Саме тому питання державного фінансового регулювання аграрного сектору набуває особливої актуальності в умовах ринкової трансформації економіки. Для розуміння природи такого регулювання необхідно насамперед з'ясувати зміст ключових понять — «державне регулювання» та «фінансове регулювання» — і визначити роль інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив держави на аграрний сектор.

У науковій літературі державне регулювання економіки розглядається як система «типових заходів законодавчого, виконавчого та судового характеру, за допомогою яких держава в особі її відповідних органів впливає на розвиток економіки країни і забезпечує реалізацію соціально-економічних цілей розвитку суспільства» [17, с. 82]. При цьому відмінною особливістю дисципліни державного регулювання є те, що «різноманітність форм і методів регулювання в ній синтезовано в єдину, цілісну систему», яка дозволяє вивчити природу і види елементів регулювання, підходи до їхнього використання на різних рівнях управління [17, с. 7]. Для досягнення поставлених цілей держава застосовує прямі та непрямі методи впливу: адміністративні й правові важелі відносять до прямих методів, тоді як цінове, грошово-кредитне та бюджетно-податкове регулювання становлять групу непрямих — фінансових — методів [4, с. 35–36].

Стосовно аграрного сектору в науці існують різні підходи до трактування змісту державного регулювання. На думку І. Прокопа, «державне регулювання стійкого розвитку сільського господарства є системою економічного, організаційного, соціального, правового і політичного забезпечення державою сприятливого середовища для формування і розвитку стійкості відтворення

підприємницького типу» [4, с. 27]. В. М. Бабко вважає, що державне регулювання агропромислового комплексу «повинне забезпечити його цілеспрямоване ефективне функціонування як єдиного цілого на основі узгодження інтересів, рівноправ'я суб'єктів усіх форм господарювання» [4, с. 27]. Узагальнюючи різні наукові позиції, М. М. Гурський формулює власне визначення: державне регулювання агропромислового комплексу — це «система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого та непрямого впливу на суб'єктів господарювання для досягнення ефективності функціонування агропромислового комплексу» [4, с. 29].

Особливе місце в системі державного регулювання посідає фінансова складова. Механізм фінансового державного регулювання агропромислового комплексу реалізується через фінансову політику як складову системи державного регулювання економіки, і «використовуючи інструменти фінансової політики, держава справляє вплив на обсяг і структуру валової аграрної продукції, стан платіжного балансу й державних фінансів, рівень зайнятості, інфляції» [4, с. 34]. Під сутністю фінансового регулювання агропромислового комплексу «зазвичай розуміють певну сукупність важелів фінансового характеру щодо впливу на функціонування агропромислового комплексу», яка охоплює різноманітні інструменти відповідно до різновидів та цілей регулювання [4, с. 37].

Структурно механізм фінансового державного регулювання агропромислового комплексу охоплює кілька ключових складових фінансової політики: бюджетну, податкову, кредитну, інвестиційну та цінову [4, с. 36]. Інструменти цього механізму систематизуються за трьома комплексними класифікаційними групами. До першої групи належать «інструменти прямого фінансового державного регулювання» — прямі бюджетні асигнування через механізм ціноутворення. Другу групу складають «інструменти саморегулювання фінансового регулювання агропромислового комплексу», що передбачають опосередкований вплив держави через формування фінансової інфраструктури,

застосування заходів кооперації, використання кредитного та інвестиційного механізмів. Третя група включає «інструменти поєднання державного фінансового регулювання і ринкових стимулів» — через спеціальні механізми справляння ПДВ, податковий кредит, пільги, канікули, використання прискореного методу амортизації [4, с. 19–20].

Об'єктивна необхідність державної фінансової підтримки аграрного сектору обумовлена низкою специфічних факторів. По-перше, відносно низькими доходами аграрних виробників порівняно з іншими галузями, що пов'язано з ціновою нееластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію. По-друге, підвищеним рівнем ризику агропромислового комплексу, зумовленим погодними умовами та природними явищами. По-третє, високою ресурсомісткістю аграрного виробництва, яке вимагає значних витрат на техніку, добрива та посівний матеріал. Нарешті, сезонним характером виробничого процесу [4, с. 33]. Відповідно до цих факторів формуються й основні форми державної підтримки: програми прямих дотацій і непрямих продовольчих субсидій, фінансування державних програм підтримки агропромислового комплексу, надання податкових пільг, програми пільгового кредитування сільськогосподарських виробників, а також підтримка стабільності шляхом державного страхування [4, с. 33].

Таким чином, державне фінансове регулювання аграрного сектору являє собою багаторівневу систему, що поєднує нормативно-правовий, організаційний та фінансово-економічний виміри. Його зміст розкривається через сукупність бюджетних, податкових, кредитних, інвестиційних та цінових інструментів, спрямованих на забезпечення стабільного розвитку агропромислового комплексу, продовольчої безпеки країни та конкурентоспроможності вітчизняних аграрних товаровиробників. Ефективність такого регулювання визначається узгодженістю всіх зазначених інструментів та їх адаптацією до умов ринкового середовища.

1.2. Нормативно-правова база регулювання аграрних відносин в Україні

Нормативно-правова база регулювання аграрних відносин в Україні є складним і багаторівневим утворенням, що охоплює конституційні норми, кодифіковані акти, спеціальне аграрне законодавство, а також міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Її формування обумовлено специфікою агропромислового комплексу як галузі економіки та постійними трансформаційними процесами, що відбуваються в аграрному секторі.

Теоретичною основою розуміння нормативно-правового регулювання аграрних відносин служить розмежування між загальним господарським законодавством та спеціальним аграрним. Як зазначено в навчальному посібнику, «складний характер сільськогосподарського виробництва, кардинальне реформування відносин власності на землю та майно, що нині відбувається в агропромисловому комплексі, зумовлюють необхідність у створенні відповідної системи державно-правового регулювання аграрного підприємництва, яка включає загальні норми господарського законодавства та спеціальні норми, які становлять основу аграрного законодавства» [9, с. 5]. Таке поєднання загальних і спеціальних норм є характерною рисою аграрного права України, що відрізняє його від інших галузей правового регулювання.

Конституція України є фундаментом у всій системі аграрного законодавства. Вона закріплює право на землю, гарантує захист власності, спрямовану на засади господарської діяльності та продовольчої безпеки держави. На конституційних положеннях обґрунтовується вся ієрархія нормативних актів, що регулюють аграрні відносини. Земельний кодекс України встановлює правовий режим земель сільськогосподарського призначення, порядок їх набуття та використання, що є ключовим елементом аграрно-правового регулювання з огляду на те, що земля є основним засобом виробництва у сільському господарстві. Поряд із загальним законодавством має значну кількість спеціальних законів, які регулюють окремі аспекти аграрних

відносин: закони про сільськогосподарську кооперацію, про фермерське господарство, про державну підтримку сільського господарства, про органічне виробництво тощо. Повний перелік нормативно-правових актів, що регулюють аграрні відносини в Україні, наведено в Додатку 1.

Важливим елементом нормативно-правової бази є законодавство, що забезпечує державну підтримку аграрного сектору. Адже, як наголошують автори посібника, «агропромисловий комплекс характеризується сезонністю виробництва, незалежно від повного обороту капіталу, ризикованістю виробництва через нестабільність енерго-кліматичних умов, великого капіталовкладення та потужності, а тому досить часто потребує спеціального державного регулювання та підтримки» [9, с. 5]. Ця об'єктивна особливість аграрної галузі обумовлює використання розгалуженої нормативно-правової бази у сфері субсидіювання, пільгового оподаткування та кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Окремий пласт нормативно-правового регулювання становлять акти у сфері інноваційної діяльності, залучення інвестицій та дорадчої служби. Система правового забезпечення сільськогосподарської діяльності, інвестиційних процесів та інноваційної політики формує інституційне середовище для розвитку аграрного підприємництва та підвищення його конкурентоспроможності.

Суттєвий вплив на систему аграрного законодавства України справляють інтеграційні процеси, передусім курс на зближення з Європейським Союзом. Угода про асоціацію між Україною та ЄС зобов'язала нашу державу до зменшення гармонізації аграрного законодавства з *acquis communautaire*. Це стосується насамперед сфери органічного виробництва, фітосанітарного та ветеринарного контролю, харчової безпеки, системи оподаткування агробізнесу. Як наголошується в навчальному посібнику, «форми і методи державно-правового регулювання агропромислового комплексу України значно корегуються внаслідок розширення нормативно-правової бази через глобалізаційні процеси світової економіки, яка вимагає від суб'єктів

адміністративно-правового регулювання особливої важливості та гнучкості при формуванні нових нормативних актів» [9, с. 6].

Важливим міжнародно-правовим чинником формування аграрного законодавства України є членство у Світовій організації торгівлі. Зобов'язання в рамках СОТ обмежують певні форми внутрішньої підтримки сільського господарства та субсидування експорту, що відображаються у змісті національних нормативних актів. «Світова організація торгівлі аргументує необхідність формування нової державної аграрної політики, спрямованої на стимулювання сільськогосподарських товаровиробників, розвиток та здійснення ефективних заходів довгострокової державної підтримки суб'єктів агропромислового комплексу» [9, с. 6].

Разом з тим ефективність нормативно-правового регулювання аграрних відносин значною мірою залежить від якості правоприкладної практики та механізмів контролю за виконанням законодавства. «Державно-правове регулювання завжди є спрямованим на впорядкування галузі, а в комерційних умовах його ефективності є контроль відповідності досягнутих результатів поставленим завданням, а також постійне оновлення цілей» [9, с. 7]. Таким чином, нормативно-правова база аграрних відносин є не статичним, а динамічним утворенням, що потребує систематичного перегляду та вдосконалення відповідно до викликів часу, потреб суб'єктів агробізнесу та зобов'язань України у сфері міжнародного співробітництва.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

2.1. Загальна та спрощена системи оподаткування вітчизняних сільськогосподарських підприємств

Оподаткування сільськогосподарських підприємств займає особливе місце в системі державного регулювання аграрної сфери. Це зумовлено специфікою самого сектору: сезонністю виробничого циклу, залежністю від природно-кліматичних умов, відносно повільним оборотом капіталу та необхідністю підтримки продовольчої безпеки. Саме тому для сільськогосподарських товаровиробників законодавець передбачив можливість вибору між двома принципово різними режимами — загальною та спрощеною системами оподаткування.

Правовою основою функціонування обох систем є Податковий кодекс України. Як зазначається в навчальному посібнику «Податкова система», «застосування податків є одним з економічних методів керування і забезпечення взаємозв'язку загальнодержавних інтересів з інтересами підприємців, підприємств, громадян» [8, с. 5]. Відповідно, оподаткування аграрних суб'єктів покликане не лише наповнювати бюджет, а й стимулювати розвиток сільськогосподарського виробництва загалом.

Загальна система оподаткування передбачає сплату сільськогосподарськими підприємствами повного переліку загальнодержавних і місцевих податків. Щодо платників загальної системи оподаткування, то вони зобов'язані сплачувати такі податки: податок на прибуток, податок на додану вартість, податок на майно (земельний податок), рентну плату за спеціальне використання води. «Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників податком на прибуток здійснюється на загальних умовах за ставкою 18%» [14, с. 32]. Сільськогосподарські товаровиробники сплачують ПДВ на загальних засадах за ставкою 20 %. Основою для визначення розміру земельного податку є нормативна грошова оцінка землі, яка підлягає щорічній індексації. Ставки

податку встановлюються в розмірі не менше ніж 0,3 % і не більше ніж 1 % від їхньої нормативної грошової оцінки [14, с. 128]. Таким чином, загальна система вимагає від аграріїв ведення повноцінного бухгалтерського та податкового обліку, подання розгорнутої звітності та дотримання усіх строків сплати.

Натомість спрощена система оподаткування у формі єдиного податку IV групи являє собою альтернативний, значно легший режим, доступний виключно для сільськогосподарських товаровиробників — юридичних осіб. «Три податки (податок на доходи фізичних осіб, податок на майно та єдиний податок) є найвагомішими серед податкових платежів сільськогосподарських товаровиробників до бюджетів усіх рівнів» [16, с. 119]. До цієї групи можуть належати лише юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, оскільки, згідно з пп. 14.1.235 ПКУ, «сільськогосподарським товаровиробником вважається юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання» [14, с. 81]. Умовою перебування у IV групі є те, що частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий рік дорівнює або перевищує 75 % [14, с. 81]. Ставки єдиного податку IV групи залежно від категорій земельних угідь зазначено в Додатку 2.

Принциповою відмінністю єдиного податку IV групи від загальної системи є сама база оподаткування: «базою оподаткування є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного станом на 1 січня базового податкового (звітного) року» [14, с. 85]. Така конструкція бази оподаткування надає платнику стимул збільшувати реальну прибутковість виробництва, оскільки весь додатковий дохід понад суму нарахованого податку залишається у розпорядженні підприємства. Платники єдиного податку IV групи звільняються від сплати: «податку на прибуток

підприємств; податку на майно (в частині земельного податку) для ведення сільськогосподарського товаровиробництва; рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи» [14, с. 85].

При цьому важливим практичним аспектом є те, що функціонування спрощеної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників «підвищило прозорість і достовірність оподаткування, суттєво знизило податкове навантаження, порівняно із загальною системою оподаткування, стабілізувало базу оподаткування, частково оптимізувало строки сплати податку за рахунок урахування сезонності сільськогосподарського товаровиробництва, створило умови оподаткування, за яких відсутня мотивація до приховування результатів господарювання» [16, с. 120].

Попри зазначені переваги, єдиний податок IV групи має й суттєві недоліки. Зокрема, серед них виділяють такі: «не враховуються фінансові результати діяльності платника й податок сплачується у фіксованій сумі за будь-яких обставин; методика розрахунку ґрунтується на застарілій базі нормативної грошової оцінки земельних угідь; відсутня диференціація в оподаткуванні; не враховано циклічність сільськогосподарського товаровиробництва» [16, с. 120]. Крім того, система створює певні переваги для великих агрохолдингів із ширшими фінансовими можливостями порівняно з малим та середнім аграрним бізнесом.

Порівняльний аналіз обох систем свідчить, що кожна з них має власну сферу застосування та переваги залежно від масштабів і специфіки конкретного господарства. Загальна система забезпечує більш точний облік реальних фінансових результатів і сприяє наповненню бюджетів усіх рівнів. Водночас, як зауважують дослідники, «оподаткування сільськогосподарських товаровиробників має виконувати не лише фіскальну, а й регулятивну функції, виступати засобом державної підтримки і стимулювання виробництва, забезпечувати конкурентоспроможність національного сільського господарства і впровадження інновацій у виробництво» [16, с. 117]. Саме цій меті більшою мірою відповідає спрощена система у формі єдиного податку IV групи.

Узагальнене порівняння загальної системи та єдиного податку IV групи за ключовими критеріями наведено в Додатку 4.

Загальна система оподаткування будується на загальних принципах, закріплених у Податковому кодексі, зокрема на принципах рівності усіх платників перед законом, соціальної справедливості, нейтральності та стабільності. «Рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації — забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу» [8, с. 8–9] — на практиці в аграрному секторі реалізується по-різному: великі агропідприємства, що обрали спрощену систему, мають очевидні конкурентні переваги перед тими, хто перебуває на загальній системі.

Таким чином, чинне законодавство надає сільськогосподарським підприємствам реальний вибір між двома режимами оподаткування. Загальна система є більш обтяжливою в адміністративному відношенні, однак точніше відображає реальний фінансовий стан підприємства. Спрощена система у формі єдиного податку IV групи є дієвим інструментом державної підтримки, хоча й потребує подальшого вдосконалення — зокрема, «враховувати рентабельність діяльності при встановленні ставок податку», що дозволило б вирівняти конкурентне середовище між малими і великими аграрними суб'єктами [16, с. 121].

2.2. Трансформація та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу

Спеціальні режими оподаткування аграрного сектору України пройшли тривалий шлях еволюції, відображаючи зміни в державній аграрній політиці та інституційному середовищі. Їх запровадження було зумовлено об'єктивною необхідністю підтримки сільськогосподарських товаровиробників в умовах ринкової трансформації економіки.

Ключовим елементом спеціального оподаткування аграрного бізнесу став фіксований сільськогосподарський податок (ФСП). На момент запровадження він виконував роль єдиного платежу, що замінював низку інших податків і зборів. Як зазначає Жук В.М., «на момент запровадження ФСП його ставки забезпечували рівень навантаження, порівнянний із податковими платежами (податок на прибуток, плата за землю тощо) й відрахуваннями (в Пенсійний фонд та ін.), що діяли до 1999 р.» [5, с. 35]. Проте з часом цей інструмент суттєво деформувався: реальне навантаження знизилося до 6–8 грн на 1 га сільськогосподарських угідь, що більш ніж удвічі нижче від ставок земельного податку, який входить до складу самого ФСП.

Паралельно функціонувала система спеціального режиму справляння ПДВ, яка виявилася методологічно обґрунтованішою і фінансово потужнішою. За оцінкою Жука В.М., цей механізм формував «більш як 13 млрд грн податкових зобов'язань у 2010 р. ... що перевищує обсяги прямого бюджетного фінансування» [5, с. 39]. При цьому розподіл коштів відзначався більшою прозорістю порівняно з прямими бюджетними субсидіями, а застосування спецрежиму ПДВ не суперечило нормам СОТ.

Прийняття Податкового кодексу України в грудні 2010 року внесло суттєві зміни до механізмів спеціального оподаткування. З одного боку, було збережено основні спецрежими, з іншого — їхню конфігурацію суттєво змінено. Зокрема, режим справляння ПДВ було поділено на дві частини: стаття 209 залишала в розпорядженні сільськогосподарських підприємств ПДВ із реалізації їхніх товарів, тоді як ПДВ переробних підприємств акумулювався у спеціальному державному фонді. Щодо єдиного податку, то, як зазначає Коренюк П.І., нова редакція кодексу передбачала три системи оподаткування: «єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, загальна система оподаткування» [7, с. 239].

Єдиний податок для аграріїв структурований за групами залежно від обсягу доходу та кількості найманих працівників. Четверта група, що стосується юридичних осіб, передбачає сплату 3% від доходу для платників ПДВ або 5%

для неплатників ПДВ за умови, що кількість працівників не перевищує 50 осіб, а розмір доходу — 5 млн грн. Водночас нова редакція кодексу суттєво звузила сферу застосування спрощеної системи, виключивши з неї високорентабельні види діяльності.

Трансформація спецрежимів виявила їхній суттєвий структурний недолік — переважну вигідність для великого агробізнесу. «Для холдингів даний спецрежим оподаткування є привабливим інструментом створення 'законних' схем ухилення від сплати значної частини податків» [5, с. 35]. Малі та середні підприємства, навпаки, стикалися з обмеженнями щодо диверсифікації бізнесу, оскільки критерій у 75% виручки від реалізації сільськогосподарської продукції фактично унеможлилював розвиток супутніх напрямів діяльності.

Значною проблемою залишалося надмірне адміністрування. За даними Коренюка П.І., «за рейтингом найкращих податкових систем світу зі 183 країн Україна займає 181 місце», що зумовлено насамперед кількістю годин, необхідних для сплати податків — «848 годин, що дорівнює приблизно 104 робочим дням» [7, с. 240]. Особливо гостро ця проблема проявлялася при отриманні бюджетних дотацій за реалізоване молоко та м'ясо через спецфонд, де від виробників вимагалася велика кількість документів щомісяця.

Аналіз еволюції спецрежимів дає змогу виокремити ключові тенденції їхнього розвитку. По-перше, відбулося поступове звуження кола суб'єктів, для яких спецрежими є дійсно вигідними, — на користь великих агроформувань. По-друге, ускладнення адміністративних процедур нівелювало первісну ідею спрощення оподаткування. По-третє, недосконалість механізму розподілу коштів через спецфонд призводила до оптимізації ПДВ переробними підприємствами: за даними Міністерства аграрної політики, «на 01.06.2011 до спецфонду перераховано лише близько 12% очікуваного ПДВ» [5, с. 41].

Отже, трансформація спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу відображає суперечливу динаміку: попри позитивну роль у стабілізації галузі на початковому етапі реформування, з часом ці механізми перестали відповідати інтересам розвитку малого і середнього аграрного підприємництва

та сільських територій загалом. Подальше вдосконалення системи потребує концептуального перегляду критеріїв застосування спецрежимів із акцентом на стимулювання селоутворюючих підприємств та спрощення податкового адміністрування.

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ

АГРАРІЇВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

3.1. Механізми та інструменти державної підтримки сільського господарства в Україні

Державна підтримка сільського господарства є невід'ємним елементом аграрної політики будь-якої держави, що прагне забезпечити продовольчу безпеку та конкурентоспроможність власного аграрного виробництва. В Україні система такої підтримки формувалась у складних умовах ринкової трансформації та потребує системного осмислення як з позицій механізмів її реалізації, так і з точки зору застосовуваних інструментів.

Насамперед варто з'ясувати місце державної підтримки в загальній системі державного регулювання аграрного сектору. Як зазначає Л. М. Васильєва, «державна підтримка є лише складовою частиною системи державного регулювання», що означає взяття державою на себе витрат на проведення наукових досліджень у галузі сільського господарства та підготовку кадрів, здійснення охорони зовнішнього середовища, надання фінансової допомоги переважно у вигляді кредитів, контроль цін і забезпечення їхнього паритету [2, с. 85]. При цьому в економічній літературі поняття «державна підтримка» трактується неоднозначно, адже на законодавчому рівні його визначення відсутнє. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає лише основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, регуляторній та інших сферах щодо стимулювання виробництва та розвитку аграрного ринку, але не дає самого визначення поняття [2, с. 86]. Серед дослідників найпоширенішим є трактування державної підтримки як способу захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників, що розглядається не лише як тактичний прийом, але і як стратегічний ресурс, спрямований на вирішення пріоритетних завдань розвитку сільського господарства, зокрема зменшення рівня безробіття на селі,

підвищення рівня оплати праці, створення нових робочих місць, розвиток соціальної та інженерної інфраструктури [2, с. 86].

Правовий вимір державної підтримки сільського господарства також привертає увагу дослідників. Х. А. Григор'єва звертає увагу на те, що «законодавство у сфері державної підтримки сільського господарства є відносно молодим, адже воно з'явилося лише з набуттям незалежності України» і потреба в його регулюванні виникла тоді, коли сільське господарство почало функціонувати на підприємницьких засадах в умовах ринкової економіки, але при цьому потребувало особливих цілеспрямованих дій держави для свого стабільного розвитку [3, с. 6]. Незважаючи на значну актуальність, законодавче забезпечення державної підтримки демонструє низку характерних недоліків: підвищена мінливість нормативних вимог у цій сфері посилює нестабільність та не дозволяє досягти головної мети запровадження агропротекційних заходів — забезпечення сприятливих умов ведення сільськогосподарської діяльності та гарантування охорони прав та інтересів національних товаровиробників [3, с. 6–7].

Щодо форм і методів державної підтримки, О. М. Ільчук виділяє три групи: прямі, непрямі та опосередковані. Прямі форми реалізуються через надання кредитів, субсидій та компенсацій частини витрат на страхування врожаю. Непрямі — через проведення інтервенції сільськогосподарської продукції, встановлення внутрішніх закупівельних цін та митних тарифів з метою підтримки вітчизняних товаровиробників. Опосередковані — через реструктуризацію і списання заборгованості зі сплати податків та зборів, встановлення спеціальних режимів оподаткування, державне стимулювання науково-дослідної діяльності [6, с. 94]. У методологічному вимірі державна підтримка аграріїв реалізується за допомогою адміністративних та економічних методів: адміністративні включають антимонопольне регулювання, контроль за дотриманням норм екологічної безпеки, раціональне використання земельних ресурсів; економічні — пільгове оподаткування та кредитування, субсидіювання сільськогосподарської продукції, нормування витрат на виробництво [6, с. 94].

Практично державна підтримка, яка є складовою аграрної політики, здійснюється через такі державні інституції: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України і Державна фіскальна служба [6, с. 94]. На рівні Кабінету Міністрів ключовим інструментом виступає Аграрний фонд, що реалізує товарну та фінансову інтервенцію і регулювання цін; Міністерство аграрної політики реалізує галузеві програми підтримки, а Державна фіскальна служба забезпечує спеціальні режими оподаткування [6, с. 94–95]. На сучасному етапі державна підтримка здійснюється за такими основними напрямками: фермерські господарства; галузі тваринництва, садівництва і виноградарства; закупівля техніки вітчизняного виробництва [6, с. 94].

Відповідно до норм Світової організації торгівлі, до якої Україна приєдналась у 2008 році, всі заходи щодо державної підтримки сільського господарства поділяються на три групи: «зелена скринька», «блакитна скринька» та «жовта» (або «бурштинова») скринька. До «зеленої» належать заходи, не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, зокрема наукові дослідження, підготовка кадрів, ветеринарні та фітосанітарні заходи, вдосконалення інфраструктури тощо. «Жовта скринька» охоплює найдискусійніші заходи прямої підтримки виробництва — дотації, цінова підтримка, пільгове кредитування, — що підлягають обмеженню відповідно до угод СОТ [2, с. 87 — 88].

Окремого аналізу заслуговує динаміка бюджетної підтримки сільського господарства. О. Радченко встановила чітку спадну тенденцію в обсягах прямого бюджетного фінансування аграрної галузі: «Починаючи з 2009 р., коли частка видатків на аграрну галузь (загальні видатки по МАПіП) складала 2,6%, вона постійно знижувалась – до 1,78 % у 2013 р., 1,28 % у 2014 р., 0,37% у 2015 р. і у планах на 2016 рік сягнула 0,35% – рекордно низького рівня» [15, с. 48]. Дослідниця підкреслює, що «оскільки можливості бюджету були і залишаються обмеженими, реальну підтримку сільське господарство одержувало шляхом застосування непрямих механізмів підтримки, а саме спецрежимів

оподаткування у вигляді ФСП (4 група платників єдиного податку з 2015 р.) та ПДВ» [15, с. 51]. За даними на 2017 р., державна підтримка в Україні становила лише 132,6 грн/га, тоді як у країнах Європи — близько 300 євро/га, що свідчить про суттєве відставання вітчизняного рівня підтримки від європейського [6, с. 96].

Ці дані вказують на необхідність переосмислення стратегічних пріоритетів державної підтримки аграрного сектору. Системний підхід до її реалізації передбачає дотримання ключових принципів: стійкості, рівнодоступності, адресності, гарантованості та обмеження розмірів підтримки [2, с. 86]. Таким чином, механізм державної підтримки сільського господарства України являє собою складну багаторівневу систему, ефективність якої визначається узгодженістю правових, фінансових та організаційних інструментів і відповідністю реальних обсягів підтримки стратегічним цілям розвитку аграрного сектору.

3.2. Особливості фінансової підтримки агросектора в умовах воєнного стану та програми на 2025–2026 роки.

Повномасштабне вторгнення Росії кардинально змінило умови функціонування аграрного сектору України та поставило перед державою принципово нові завдання у сфері фінансової підтримки галузі. В умовах воєнного стану сільського господарства як спеціальна галузь економіки потерпає від нових викликів, зокрема порушення логістики експорту сільськогосподарської продукції та блокування ринків збуту, що загострює питання продовольчої безпеки на національному та світовому рівнях і «вимагає зміни векторів аграрної політики, спрямованої на відродження села та сільських територій із системною фінансовою підтримкою всіх без винятку підприємств» [1, с. 1].

Масштаби збитків, завданих агросектору, є значними. За результатами огляду, підготовленого KSE Institute спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України, «загальні збитки через повномасштабну війну РФ у

сільському господарстві сягнули 4,3 млрд. дол. [1, с. 3]. Крім того, загальна сума збитків від пошкодження або знищення сільськогосподарської техніки оцінюється в 926 млн дол. США, зерносховище — 272 млн дол. США. Площа земель під посіви 2022 року зменшилася на 3,5 млн га в зоні активних бойових дій, а військова агресія унеможливила функціонування морських портів, через які використовувалося близько 90% експорту сільськогосподарської продукції. З метою запобігання негативним тенденціям держава оперативно запровадила комплекс заходів. Серед них — введення заборони на експорт окремих видів сільськогосподарської продукції, повна заборона на вивезення калійних і фосфорних добрив, спрощення імпорту посівних матеріалів, запровадження податкових полів, зокрема нульової ставки акцизного податку та зниження ПДВ до 7% на пальне, а також внесення змін щодо сплати за землю в період дії воєнного стану. Ключовим антикризовим інструментом стала програма пільгового кредитування. Як зазначає Вдовенко Л.О., внесення змін до умов кредитування аграріїв у рамках держпрограми «Доступні кредити 5-7-9%» у період воєнного стану дало можливість спостерігати «зміну наявної тенденції низької частки банківського кредитування підприємств аграрного сектора на стороні її зростання» [1, с. 9]. Станом на 08 вересня 2022 року українські аграрії залучили кредитів у межах цієї програми обсягом 57,17 млрд грн, а кредитними ресурсами залучено 30 996 сільськогосподарських товаровиробників — 65,2% від загальної кількості підприємств, що займаються сільськогосподарською діяльністю в Україні.

Разом з тим аналіз структури підтримки державної служби забезпечує, що на її основі традиційно становлять податкові пільги, а не пряма бюджетна підтримка. Як зазначено в огляді державної підтримки в АПК України, «починаючи з 1998 року, основним джерелом державної підтримки аграріїв в Україні є податкові пільги. Зараз — це єдиний податок 4-ої групи спрощеної системи оподаткування; до 2017 року діяв ще спеціальний режим оподаткування ПДВ у сільському господарстві» [12, с. 1]. При цьому сукупна державна підтримка за 2021 рік оцінювалася в 19,3 млрд грн, причому значна частина

підтримки у розмірі податкових пільг та бюджетної підтримки збільшувалася державним втручанням у ціноутворення на ринку аграрної продукції. Пряма державна підтримка у 2020 році становила 3,97 млрд грн, «з 2020 року державна підтримка, з одного боку, стає більш адресною, тобто такою, що надається виробнику в грошовій формі, а з іншого боку — спрямовується для залучення фінансових установ у процес фінансування виробництва» [12, с. 2].

Починаючи з 2023 року, в тому числі допомоги міжнародним донорам, було відновлено державну підтримку виробників сільськогосподарської продукції. Законом України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» Міністерства аграрної політики та продовольства України «безпосередньо на підтримку сільгоспвиробників, за рахунок загального та спеціального фондів державного бюджету, передбачено витрати в обсязі 6011,0 млн грн (137,7 млн євро)» [13, с. 2], що на 4930,0 млн грн більше порівняно з попереднім роком. наприклад, за програмою КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» передбачено 1205,0 млн грн, тоді як за програмою КПКВК 2801500 «Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції» — 4796,0 млн грн, що спрямовуватимуться на бюджетні субсидії на одиницю оброблених угідь та спеціально дотації за утримання великої рогатої худоби. Динаміка видатків державного бюджету на підтримку аграріїв за 2023–2025 роки наочно демонструє стрімке збільшення обсягів прямої підтримки: якщо у 2023 році за програмою підтримки фермерських господарств витрати взагалі не виділялися, то у 2024 році обсяг склав 796,0 млн грн, а у 2025 році зріс до 4726,0 млн грн.

Окремою складовою системою підтримки у 2025 році є вартість Міністерства економіки. За програмою «Забезпечення функціонування фонду розвитку підприємництва» передбачено 18 000,0 млн грн, значна частина яких спрямовується на компенсацію відсоткових ставок за банківськими кредитами сільгосптоваровиробникам у рамках програми «Доступні кредити 5-7-9%» [13, с. 5]. Важливо, що «станом на кінець 2024 року частина сектору «Сільське

господарство» склала 45% від загальної кількості користувачів достатньою програмою» [13, с. 5].

При позитивній динаміці зростання фінансової підтримки, системні проблеми, виявлені в попередні роки, зберігають свою актуальність. Як зазначає Бородіна О.М., «переважна частина коштів так і не доходить до кінцевого отримувача» [11, с. 111], а сама система підтримує непрозорість механізму розподілу та недоступність для значної частини малих і середніх підприємств. Дослідниця наголошує на тому, що «найбільшою соціально-економічною небезпечною дією системи державного підтримки вітчизняного сільського господарства є спрямованість її на «вимивання» малих і середніх товаровиробників, що погіршило до значного розшарування доходів у сільській місцевості» [11, с. 115].

Отже, сучасна система фінансової підтримки агросектора в умовах воєнного стану та відновлення демонструє суттєве кількарразове зростання обсягів прямої бюджетної підтримки та поступовий перехід до більш адресних інструментів допомоги виробникам. Водночас забезпечення реальної доступності цих коштів для малого і середнього аграрного бізнесу, підвищення прозорості їх розподілу та спрямованість підтримки на відродження сільських територій залишаються ключовими завданнями державної аграрної політики на перспективу.

3.3. Напрями реформування аграрної політики України у контексті євроінтеграції (Аналіз стратегічних урядових документів та нової аграрної політики)

Євроінтеграційний вектор розвитку аграрного сектору України набув особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, коли постала нагальна потреба не лише у відновленні галузі, а й у її системній трансформації відповідно до стандартів Європейського Союзу. Стратегічне бачення цього процесу відображено у Проєкті Плану відновлення України, розробленому робочою групою «Нова аграрна політика» Національної ради з відновлення України від наслідків війни (липень 2022 року).

До початку повномасштабного вторгнення агропромисловий сектор посідав провідне місце в національній економіці. Щорічне зростання галузі становило 5–6%, частка сільськогосподарського виробництва у ВВП — 10%, а разом із переробкою — 16%. Показово, що «торгівля сільськогосподарською продукцією та продовольчими товарами приносила Україні щорічно близько 22 млрд. дол. США та становила 41% усього експорту» [10, с. 2]. Україна входила до світових лідерів із торгівлі олією соняшnikовою, ріпаком та ячменем, забезпечуючи «обсяги торгівлі в еквіваленті 6% калорій світового споживання» [10, с. 2]. Ці показники сформували міцну основу для позиціонування України як стратегічного партнера ЄС у сфері продовольчої безпеки.

Ключовим інституційним підґрунтям реформування аграрної політики є виконання Угоди про асоціацію та Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Документ фіксує, що «станом на даний час виконано лише 64% від взятих зобов'язань в частині імплементації законодавства ЄС» [10, с. 18], що свідчить про значний обсяг незавершеної роботи з гармонізації. Серед стратегічних програмних документів, що визначають засади аграрної політики, виокремлюються Національна економічна стратегія на період до 2030 року, Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору, а також Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року [10, с. 3].

Реформування аграрної політики структуровано за трьома часовими етапами: стабілізаційним (до кінця 2022 р.), відновлювальним (2023–2025 рр.) та трансформаційним (2026–2032 рр.). У контексті євроінтеграції пріоритетними є такі напрями.

Адаптація фітосанітарного та ветеринарного законодавства. Документ передбачає «встановлення системи вимог та контролю продукції «від лану до столу» аналогічній вимогам ЄС» [10, с. 17] як ключову умову для безперешкодного руху агропродовольчих товарів між Україною та Євросоюзом. Конкретним інструментом реалізації є «приєднання до системи електронного обігу фітосанітарних сертифікатів Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ePhyto) для забезпечення можливості оформлення міжнародних фітосанітарних сертифікатів в електронному форматі» [10, с. 9]. У нормативній площині це передбачає прийняття нового Закону України «Про захист рослин» — перегляд і осучаснення державного регулювання сфери карантину та захисту рослин відповідно до законодавства ЄС [10, с. 21].

Розвиток «Розумної Зеленої Угоди». Окремим напрямом є «поступове приведення вимог до українських сільськогосподарських виробників у відповідність до вимог Зеленого курсу ЄС з урахуванням української національної специфіки» [10, с. 9]. Плановий показник — запровадження технологій землеробства з урахуванням впливу на клімат (no-till, точне землеробство, органічні добрива) «на 40% орних земель до 2030 року» [10, с. 17]. Паралельно передбачено розвиток біоенергетики з урахуванням плану ЄС REPowerEU, зокрема будівництво 333 комплексів з переробки органічних відходів та силосу у біогаз з метою «забезпечення ринку 2 млрд куб. м газу власного виробництва» [10, с. 14].

Трансформація структури експорту та відкриття нових ринків. Євроінтеграційний курс передбачає кардинальну зміну експортної моделі: в структурі вивезення аграрної продукції «продовжує превалювати сировина — понад 55%, продукти первинної переробки — 35%» [10, с. 15]. Стратегічна мета — «зростання обсягів переробки сировини на 85% з поточного рівня 20,1 млн

т/рік до 38,8 млн т/рік в 2030 р.» [10, с. 15], що дозволить збільшити експортну виручку на 40% у розрахунку на умовну тонну. Досягнення цієї мети вимагає «скасування на постійній основі квот та мит на продукти переробки з боку ЄС, США, Сполученого Королівства, Японії, Канади» [10, с. 15]. Паралельно реалізується план дій Україна–ЄС «Шляхи солідарності», що передбачає оптимізацію прикордонних пропускних пунктів та спрощення фітосанітарного й митного оформлення [10, с. 11].

Боротьба з харчовим шахрайством та забезпечення простежуваності.

У контексті наближення до стандартів ЄС передбачається «встановлення визначення харчового шахрайства та відповідальності за харчове шахрайство на законодавчому рівні» [10, с. 9], а також «детінізація» аграрного виробництва через реєстрацію всіх виробників як операторів ринку та забезпечення простежуваності продукції від лану до столу [10, с. 8].

Земельна реформа та просторове планування. Прийнятий пакет законів земельної реформи охарактеризовано як основу «для довготермінового розвитку» галузі та підвищення її інвестиційної привабливості [10, с. 2]. Передбачено розробку комплексних планів просторового розвитку для всіх 1469 громад, що «стануть ефективним практичним інструментом управління відновленням територій громад, економії коштів та зменшення ризиків корупції і залучення інвестицій» [10, с. 18].

Загальна потреба у фінансових ресурсах для реалізації трансформаційного етапу становить «742 млрд. грн. (\$24,7 млрд.)» [10, с. 8] у рамках другого етапу та «724 млрд. грн. (\$24,1 млрд.)» [10, с. 8] у рамках третього. Таким чином, реформування аграрної політики України у контексті євроінтеграції є комплексним процесом, що охоплює законодавчу гармонізацію, структурну трансформацію експорту, екологічну модернізацію та розбудову інфраструктури — і виступає одночасно умовою та результатом європейського курсу країни.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження фінансово-правового регулювання агропромислового комплексу України дозволяє сформулювати низку узагальнень щодо стану та перспектив розвитку системи оподаткування й державної підтримки аграрного сектору.

Аграрний сектор займає особливе місце в національній економіці України, що зумовлює об'єктивну необхідність його державного фінансового регулювання. Специфічні риси сільськогосподарського виробництва — сезонність, ризиковий характер діяльності, залежність від природно-кліматичних умов та стратегічне значення для продовольчої безпеки — визначають потребу у формуванні розгалуженої системи інструментів впливу. Така система охоплює бюджетно-податкові, грошово-кредитні та цінові важелі, що у своїй сукупності утворюють цілісний механізм підтримки розвитку галузі. При цьому податкове регулювання виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечує надходження до бюджетів різних рівнів, з іншого — слугує інструментом стимулювання інвестиційної активності та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Нормативно-правова база регулювання аграрних відносин в Україні є динамічним і багаторівневим утворенням, що перебуває під постійним впливом як внутрішніх реформаційних процесів, так і зовнішніх чинників — зобов'язань у рамках СОТ та євроінтеграційного курсу держави. Попри значний масив спеціального аграрного законодавства, правоприкладна практика свідчить про потребу в його подальшій систематизації та гармонізації з *acquis communautaire*, що є неодмінною умовою повноцінної інтеграції України до спільного аграрного ринку Євросоюзу.

Аналіз системи оподаткування сільськогосподарських підприємств засвідчив, що чинне законодавство надає аграріям реальний вибір між загальною системою та спрощеною у формі єдиного податку IV групи. Кожен із режимів має власну сферу оптимального застосування. Загальна система, попри значне

адміністративне навантаження, точніше відображає реальний фінансовий стан суб'єкта господарювання. Спрощена система, своєю чергою, є дієвим механізмом державної підтримки завдяки звільненню від низки податків та прив'язці бази оподаткування до нормативної грошової оцінки угідь, а не до фактичного доходу. Разом із тим відсутність диференціації ставок залежно від розміру господарства та рентабельності виробництва створює очевидні конкурентні переваги для великих агрохолдингів на шкоду малому й середньому аграрному підприємництву.

Дослідження еволюції спеціальних режимів оподаткування виявило суперечливу динаміку їхнього розвитку. Фіксований сільськогосподарський податок відіграв важливу стабілізуючу роль у перші роки аграрного реформування, однак з часом перетворився на інструмент мінімізації податкових зобов'язань переважно для великих інтегрованих агроформувань. Спеціальний режим справляння ПДВ виявився фінансово потужнішим механізмом підтримки, проте його реформування в рамках нового Податкового кодексу супроводжувалося ускладненням адміністративних процедур і зниженням прозорості розподілу коштів. Системною проблемою залишається надмірне адміністративне навантаження на платників, що негативно позначається на конкурентному середовищі в галузі та стримує розвиток диверсифікованого аграрного бізнесу на селі.

Щодо системи державної фінансової підтримки, дослідження показало, що попри широкий спектр наявних інструментів — від прямих бюджетних виплат до податкових пільг і цінового регулювання — вона тривалий час страждала від низки системних вад. Серед них — непрозорість розподілу ресурсів, хронічне недофінансування, відсутність чітких критеріїв ефективності та розпорошеність заходів. Обсяг підтримки в розрахунку на гектар угідь залишався критично низьким порівняно з країнами Євросоюзу, а більшість вигод від чинних механізмів діставалася великим виробникам, а не малим і середнім підприємствам, які є основою сільського розвитку.

Повномасштабна збройна агресія Росії стала серйозним випробуванням для аграрного сектору і водночас каталізатором якісних змін у підходах до його підтримки. Запроваджені антикризові заходи, передусім програма пільгового кредитування, засвідчили здатність держави оперативно реагувати на виклики воєнного часу. Суттєвим позитивним зрушенням стало значне нарощування прямої бюджетної підтримки у 2025 році та поступовий перехід від непрямих до адресних інструментів допомоги виробникам. Реформування аграрної політики в контексті євроінтеграції окреслює стратегічні орієнтири для подальшого розвитку галузі. Гармонізація фітосанітарного й ветеринарного законодавства, екологічна модернізація виробництва, трансформація експортної структури від сировинної до переробної та запровадження механізмів простежуваності продукції є не лише вимогами євроінтеграційного процесу, а й умовами підвищення конкурентоспроможності вітчизняного АПК на світових ринках. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що подальший розвиток фінансово-правового регулювання агропромислового комплексу України потребує комплексного підходу, що передбачає вдосконалення системи оподаткування через диференціацію ставок і спрощення адміністрування, перехід до прозорої та адресної моделі державної підтримки з акцентом на малий і середній аграрний бізнес, а також системну гармонізацію аграрного законодавства із стандартами Євросоюзу. Реалізація цих заходів сприятиме сталому розвитку галузі, зміцненню продовольчої безпеки країни та успішній інтеграції України до спільного аграрного ринку ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдовенко Л. О. Інструменти державної фінансової підтримки аграрного сектора в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. 11 с.
2. Васільєва Л. М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектора економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 17. С. 85-88.
3. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
4. Гурський М. М. Механізми державного фінансового регулювання агропромислового комплексу : дис. ... доктора філософії : 281 / Гурський Михайло Миколайович ; Національний університет «Чернігівська політехніка». Чернігів, 2021. 236 с.
5. Жук В. М. Стан і розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу. *Податкова політика*. 2012. № 5. С. 33-42.
6. Ільчук О. М. Державна підтримка сільського господарства в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 93–98.
7. Коренюк П. І. Особливості податкового регулювання аграрного сектору. *Гроші, фінанси і кредит*. 2018. Вип. 20. С. 238–242.
8. Косторной С. В., Яцух О. О., Цап В. Д. Податкова система : навч. посіб. Мелітополь : ТДАТУ, 2018. 143 с.
9. Курчин О. Г., Ковальчук І. В., Пахомова А. О. Державно-правове регулювання аграрної сфери: вітчизняний та міжнародний досвід : навч. посіб. Біла Церква : БНАУ, 2021. 240 с.
10. Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика» : проект Плану відновлення України / Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Липень 2022. 22 с. URL : <https://surl.li/rllaze>

11. Бородіна О. М. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність. *Економіка сільського господарства*. С. 118–126.
12. Огляд державної підтримки в АПК України. Історичні показники державної підтримки аграрного сектору України / Міністерство аграрної політики та продовольства України, Kyiv School of Economics. Київ, 2021. 14 с.
URL : <https://surl.li/xtkxyn>
13. Павленко С. Державна підтримка аграріїв у 2025 році. *Інформаційний лист № 1-2025 / Німецько-український агрополітичний діалог*. 2025. 4 с.
14. Приходько І. П., Павлова Г. Є., Бардадим М. В. Оподаткування підприємств агробізнесу : навч. посіб. Дніпро : ДДАЕУ, 2022. 177 с.
15. Радченко О. Державна підтримка сільського господарства України в період системних реформ. *Економічний дискурс*. 2016. Вип. 2. С. 118–126.
16. Сарапіна О. А., Єремян О. М. Оподаткування вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників: особливості, проблеми і перспективи. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2021. № 2 (37). С. 141–151.
17. Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 335 с.

Додаток 1

Перелік основних нормативно-правових актів у сфері фінансово-правового регулювання агропромислового комплексу України

№	Назва нормативно-правового акта	Дата прийняття	Основний предмет регулювання
1	Конституція України	28.06.1996	Конституційні засади права власності на землю, господарської діяльності та продовольчої безпеки
2	Земельний кодекс України	25.10.2001	Правовий режим земель сільськогосподарського призначення, порядок їх набуття та використання
3	Податковий кодекс України	02.12.2010	Система оподаткування, спеціальні режими для аграрного сектору, єдиний податок IV групи
4	Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»	24.06.2004	Інструменти та механізми державної фінансової підтримки аграріїв
5	Закон України «Про фермерське господарство»	19.06.2003	Правовий статус фермерських господарств, умови їх діяльності та підтримки
6	Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію»	21.07.2020	Організація та діяльність сільськогосподарських кооперативів

7	Закон України «Про органічне виробництво»	10.07.2018	Регулювання виробництва та обігу органічної продукції
8	Закон України «Про молоко та молочні продукти»	24.06.2004	Державне сприяння розвитку інтеграційних процесів між виробником і переробником
9	Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»	08.07.2010	Єдиний соціальний внесок для працівників аграрного сектору
10	Закон України «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель»	23.02.2017	Регулювання водокористування в аграрному виробництві
11	Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік»	19.11.2024	Обсяги бюджетних видатків на підтримку аграрного сектору у 2025 році
12	Угода про асоціацію між Україною та ЄС (аграрна частина)	27.06.2014	Гармонізація аграрного законодавства України із законодавством ЄС
13	Національна економічна стратегія України на період до 2030 року	03.03.2021	Стратегічні пріоритети розвитку аграрного сектору в середньостроковій перспективі
14	Проект Плану відновлення України. Робоча група «Нова аграрна політика»	07.2022	Напрями реформування аграрної політики в контексті відновлення та євроінтеграції

Додаток 2

**Ставки єдиного податку для сільськогосподарських товаровиробників
(IV група) залежно від категорії земель**

Категорія земель	База оподаткування	Ставка податку (% від нормативної грошової оцінки)
Рілля, сіножаті та пасовища (крім гірських зон та Полісся)	Нормативна грошова оцінка 1 га	0,95
Рілля, сіножаті та пасовища на територіях гірських зон та Полісся	Нормативна грошова оцінка 1 га	0,57
Багаторічні насадження (крім гірських зон та Полісся)	Нормативна грошова оцінка 1 га	0,57
Багаторічні насадження на територіях гірських зон та Полісся	Нормативна грошова оцінка 1 га	0,19
Землі водного фонду (внутрішні водойми)	Нормативна грошова оцінка 1 га	2,43
Сільськогосподарські угіддя, що перебувають в умовах закритого ґрунту	Нормативна грошова оцінка 1 га	6,33

Додаток 3

Динаміка бюджетних видатків на підтримку аграрного сектору України за програмами Міністерства аграрної політики та продовольства, млн грн

Бюджетна програма	2023	2024	2025
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників (КПКВК 2801580)	201,0	205,0	1 205,0
Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції	0	796,0	4 726,0
Підтримка виробників на територіях бойових дій та тимчасово окупованих територіях	—	—	1 585,75
Загальний обсяг прямої підтримки виробників	201,0	1 001,0	6 011,0

Додаток 4

Порівняльна таблиця систем оподаткування сільськогосподарських підприємств в Україні

Критерій порівняння	Загальна система	Єдиний податок IV групи
Суб'єкти застосування	Всі підприємства за замовчуванням	Лише юридичні особи — сільськогосподарські товаровиробники
Критерій доступу	Не встановлено	Частка с/г продукції — не менше 75% доходу за 12 попередніх місяців
База оподаткування	Фактичний фінансовий результат	Нормативна грошова оцінка 1 га угідь
Ставка податку на прибуток	18%	Замінюється єдиним податком
Ставка ПДВ	20%	Сплачується на загальних підставах
Земельний податок	Сплачується	Звільнення за угіддя, що використовуються у виробництві
Рентна плата за водокористування	Сплачується	Звільнення
Адміністративне навантаження	Високе (повна звітність)	Знижене (спрощена звітність)
Облік збитків	Враховується	Не враховується
Основна перевага	Точне відображення фінансових результатів	Стимул до нарощування продуктивності

Основний недолік	Значне навантаження на малий бізнес	Однакові умови незалежно від рентабельності
------------------	-------------------------------------	---

Додаток 5

**Порівняльна таблиця обсягів державної підтримки аграрного сектору в
Україні та країнах ЄС**

Країна	Обсяг підтримки на 1 га с/г угідь, євро	Основні інструменти підтримки
Нідерланди	500	Прямі виплати, агроекологічні програми
Бельгія	508	Прямі виплати, програми розвитку сільських територій
Німеччина	396	Прямі виплати, субсидії на інвестиції
Польща	345	Прямі виплати, програми модернізації господарств
Середнє по ЄС	~250–300	Спільна аграрна політика ЄС (САП)
Україна (до 2022 р.)	~40	Переважно непряма підтримка через спецрежими оподаткування
Україна (2025 р.)	~50–60 (оцінка)	Пряма бюджетна підтримка, пільгове кредитування